

Advies Archeologische Monumentenzorg 2015-nr. 23

Beoordeling van een cultuurhistorisch rapport

Bevoegd gezag: Gemeente Cranendonck
M. Briggeman
Postbus 2090
6020 AB Budel

Datum: 24-2-2015

Locatie: EVZ Bulder Aa

Project: *Cultuurhistorisch adviesdocument Herinrichting Bulder Aa, traject Kleine Bruggen - Renheide*, auteur N. Sprengers (RAAP adviesdocument 740), 11 februari 2015.

Van: Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant
Keizer Karel V Singel 8, 5615PE Eindhoven
Postbus 8035, 5601KA Eindhoven
Mevr. drs. Ria Berkvens
Tel. 088-3690638
E-mail: R.Berkvens@odzob.nl

Inleiding

Waterschap de Dommel is bezig met de herinrichting van de Bulder Aa, waarbij maatregelen zullen worden uitgevoerd ten behoeve van beekherstel, aanleg van de natte natuurparel en waterberging. Ten behoeve van het beekherstel is het projectplan 'herinrichting Bulder Aa' opgesteld. De geplande ingrepen in het plangebied betreffen onder meer de aanleg van een meer slingerende beek met smaller beekprofiel, het afgraven van de bovengrond van 30 en 60 cm, de aanleg van moeraszones en vochtige hooilanden, de aanleg van poelen en het dempen van sloten. Het totale oppervlak van de ingrepen is niet bekend, maar betreft wel zeker meer dan 2500 m². Dit alles heeft tot doel om zowel de verdrogingsproblematiek in het projectgebied te bestrijden, de beek natuurlijker en vispasseerbaar te maken en het leefgebied voor flora en fauna te vergroten. Daarnaast is gebied echter ook mede bestemd voor behoud, herstel en ontwikkeling van cultuurhistorische en landschappelijke waarden.

Aangezien de gemeente de aanwezige cultuurhistorische waarden mee moet wegen in het bestemmingsplan (Bro art. 3.1.6), is cultuurhistorisch onderzoek verricht. Volgens de gemeentelijke cultuurhistorische waardenkaart ligt een groot deel van het gebied in het cultuurhistorische ensemble Daasdonken met een redelijk hoge historisch geografische waarde. Het gaat hier om het beekdal van de Bulder Aa met bos, houtwallen en (restanten van) hakhout dat overwegend dateert uit de periode 1890-1930, maar is deels ook ouder.

Samenvatting van het rapport

Het beekdal van de Bulder Aa bestond in eerste instantie uit moerassige gronden en natte graslanden. Onder invloed van een intensivering van de landbouw worden ook de beekdalen vanaf de Late Middeleeuwen / Nieuwe tijd mee ingeschakeld in het landbouwsysteem. Haaks op de beekloop werden smalle percelen grasland aangelegd die door perceelsgreppels enigszins ontwaterd werden (zgn. beemdenlandschap). Deze gronden werden gebruikt als hooi- en graasland voor de groeiende veestapel. Op de kadastrale minuut uit 1830 is nog duidelijk de omgrachte hoeve Raadbroek zichtbaar op de rand van het beekdal. Veranderingen in het natuurlijke landschap treden pas op vanaf het begin

van de twintigste eeuw als een groot aantal beemdenpercelen wordt omgezet naar akkerland. De natte omstandigheden in het beekdal zorgen er echter voor dat deze nieuwe landbouwontginningen snel worden opgegeven. In 1931 blijken deze percelen opnieuw in gebruik als grasland, wel treedt er een 'vervaging' van de perceelsgrenzen op in het beekdal. Daarnaast blijken ook grote delen van het oorspronkelijk moerassige beekdal aangeplant met bos. Tegen het midden van de twintigste eeuw is de hoeve Raadbroek volledig verdwenen en is het perceel omgezet in landbouwgrond. Grote delen van de beek blijken rond deze periode rechtgetrokken en de eerste aaneengesloten grasland- en akkerpercelen tekenen zich af in het beekdal. Deze ruilverkaveling zet zich gestaag voort in de volgende twee decennia en nu worden ook de omringende heidegebieden aangeplant met naaldbout. Tussen de weidegronden ten oosten van de beek liggen nog kleinschalige hakhoutpercelen en bosjes, waarin langs de Bulder Aa nog een aantal oude afgesneden meanders liggen.

De geplande hermeandering van de beek en de aanleg van een moerassige laagte langs de beek dragen bij tot een herstel van de oorspronkelijke cultuurlandschappelijke context van het plangebied. Het plangebied maakte vroeger deel uit van een uitgestrekt heide- en vennengebied. De nieuwe poelen doen daarom geen afbreuk aan het cultuurhistorische landschap. Ook in het verleden waren er in het beemdenlandschap ongetwijfeld tijdelijk natte depressies. De geplande maaiveldverlaging zal plaatsvinden ter hoogte van recente twintigste eeuwse landbouwontginningen in het landschap. Van nature kwamen in het beekdal geen akkerarealen voor. De bodem was hiervoor veel te nat. Het is pas onder invloed van ontwateringsmaatregelen en het gebruik van kunstmest, dat hier verandering in kwam vanaf de twintigste eeuw. Uitzondering hierop vormt de directe omgeving van hoeve Raadbroek. Deze locatie is reeds eerder in gebruik als akkerland en was mogelijk een kleine kampongwinning op de rand van het beekdal met enkele kleine aangrenzende akkerpercelen en hooiland voor de runderen in het beekdal. Na het verdwijnen van de hoeve in de 20^e eeuw is het volledige perceel in gebruik genomen als akkerland en opgehoogd met een jong dek waarbij ook de omgrachting is opgevuld. Volgens de inrichtingsplannen is ter hoogte van de voormalige hoeve een maaiveldverlaging, alsook de aanleg van een nieuwe poel gepland. Cultuurhistorisch gezien brengt de geplande ontgraving van het recente ophogingsdek (twintigste eeuw) geen vernietiging van het cultuurhistorische landschap met zich mee, maar eerder een herstel van de oorspronkelijke geomorfologie. Wel kunnen de werkzaamheden de mogelijke restanten van de hoeve (gebouwen en omgrachting) verstoren. De geplande poel ligt bovendien grotendeels op de oude omgrachting van de hoeve. Cultuurhistorisch gezien kan ervoor gekozen worden om de geplande poel te vervangen door het opnieuw uitgraven van de oorspronkelijke omgrachting van het goed en het terug beleefbaar te maken in het landschap. Dit brengt evenwel enkele problemen met zich mee. Zo zal deze uitgraving archeologisch onderzocht moeten worden middels een proefsleuvenonderzoek of een begeleiding. Het geniet daarom de voorkeur om de poel in oostelijke richting te verplaatsen, waardoor de archeologische waarden behouden blijven en financiële kosten worden bespaard.

Beoordeling

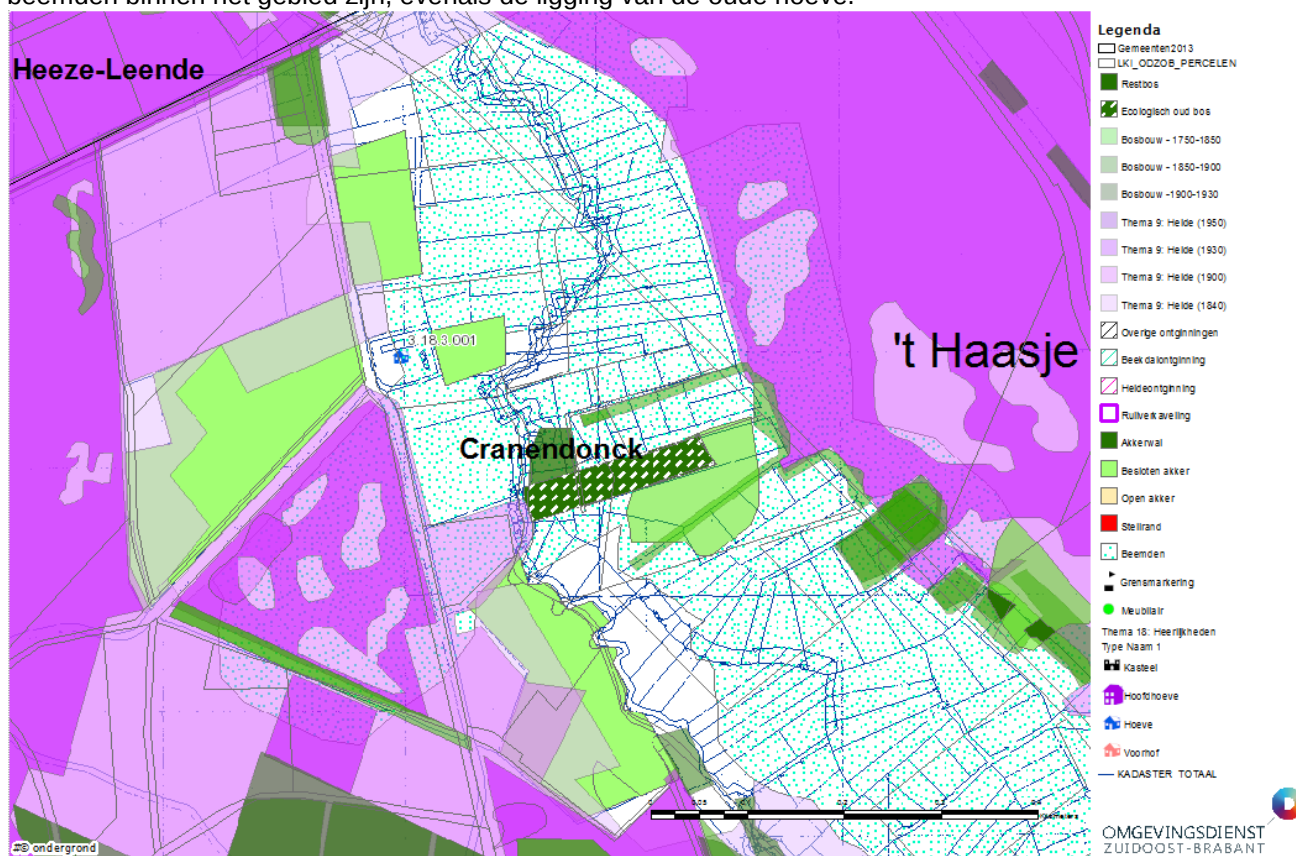
Het rapport geeft een goede weergave van de historische ontwikkeling en gaat kort maar bondig in op de gevolgen van de inrichtingsmaatregelen voor de aanwezige cultuurhistorische waarden in het plangebied. We missen echter wel een goede beschrijving van de relicten zoals aangeduid op de erfgoedkaart van de gemeente Cranendonck.

Door het aantakken van oude meanders en hermeandering van de Bulder Aa op basis van de oorspronkelijke loop (gebaseerd op historische kaarten) wordt de cultuurhistorische situatie van de beek hersteld en versterkt. Bij het afgraven van de percelen in de natte natuurspeelplek wordt ook rekening gehouden met de cultuurhistorische waarden in het gebied, in zoverre dat de oorspronkelijk lager gelegen percelen terugkomen. Het oorspronkelijk aanwezige beemdenlandschap waarbij dwars op de beek sloten met hakhout smalle percelen omgaven, komen in het plan echter niet terug. De in het bestemmingsplan aangeduide landschappelijke structuurverbetering ontbreekt op dit punt dan ook. In het bestemmingsplan staat verder te lezen dat de van oudsher opgehoogde akkerpercelen niet zullen worden afgegraven. Dit klopt voor een groot deel van het gebied, maar niet bij de voormalige

oude hoeve Raadbreek en het gebied aan de overzijde Ulkedonken. Hier is wel sprake van oude akkergronden, en in de visie van het plan, zouden deze dan ook ontzien moeten worden. Hier zou wel een mooie kans liggen om de oude historie van het gebied met de mogelijk van laatmiddeleeuwse oorsprong omgrachte hoeve Raadbreek terug te brengen door het (deels) uitgraven van de gracht en het herstel van het oude sloten patroon rond de verdwenen besloten akkers. Daarmee wordt de historie van het gebied weer beleefbaar en wordt ook voldaan (naast de natuurdoelen) aan het doel van de Natte Natuurparel om de aanwezige cultuurhistorische waarden te herstellen en te ontwikkelen.

Advies

Gezien de aanduiding van het beekdal van de Bulder Aa als cultuurhistorische ensemble met een redelijk hoge historisch geografische waarde, adviseren wij om het inrichtingsplan rond met name het gebied Raadbreek aan te passen aan de hand van bovenstaande conclusie. Dit betekent dat het streven zou moeten zijn om de cultuurhistorische waarden in het gebied te versterken, wat hier goed kan door de verdwenen omgrachte hoeve Raadbreek weer terug te brengen door beperkte ontgraving van de oude grachten. Uiteraard dient dit te gebeuren onder archeologische begeleiding, maar de ligging van de gracht is op basis van de kaart van 1832 nauwkeurig in beeld. De geplande afgraving van de teelaarde (30-60 cm) bij de verdwenen hoeve Raadbreek is deels in strijd met de inrichtingsvisie om de oude akkergronden juist niet af te graven. Ontgraving zou hier beperkt moeten worden tot de aanleg van een slotenpatroon rondom de hier ooit aanwezige besloten akkers. En alleen de gebieden die oorspronkelijk in gebruik waren als beemden/hooilanden zouden wel ontdaan kunnen worden van hun teelaarde. Het kaartje hieronder geeft aan wat de akkergronden en wat de beemden binnen het gebied zijn, evenals de ligging van de oude hoeve.

Ook aan de overzijde van de Bulder Aa bij Ulkedonken, is afgraving van de teelaarde met 40 tot 60 cm gepland, terwijl het ook hier voor een groot deel gaat om een oud akkergebiedje (zie kaart hierboven). Wij adviseren ook hier om het plan aan te passen en de ontgraving te beperken tot de oorspronkelijke beemdgebieden.

De locaties waar afgraving van de voedserijk toplaag is voorzien, maar die strijdig zijn met de cultuurhistorische waarden (geel gemarkeerd). Het gaat hier namelijk om oude besloten akkergebieden, die van oorsprong hoger lager.

Voor de geplande poel raden wij in lijn met RAAP aan om deze naar elders te verplaatsen. Verder vragen we te kijken naar de mogelijkheden om ook het oorspronkelijke beemdenlandschap deels te herstellen in de natte natuurschap. Waarom daar niet naar is gekeken, ontbreekt in het plan, terwijl dat wel genoemd wordt als een van de doelstellingen. Daar vragen we dus een aanvulling op. Tot slot adviseren we ook om de historische groenstructuren waaronder het ecologisch oud stukje bos¹, zoals hierboven aangeduid, te inventariseren en in het inrichtingsplan in te passen, in zoverre dat nog niet is gedaan.

¹ Inventarisatie Bert Maes: Eikenhakhout spaartelgenrelict; opgaande eiken zelfde generatie als hakhout?